

Kaya Gazı Devriminin Gölgesinde Doğu Akdeniz’de Enerji Keşifleri: İş Birliği için Fırsat mı, Çatışma için Gerekçe mi?

Akif Bahadır KAYNAK (*)

Öz

Son on yıl içerisinde doğalgaz piyasalarına arz yönlü en önemli katkılardan birini sağlayan Doğu Akdeniz’deki keşifler, bölge jeopolitiği açısından da önemli etkiler yaratmıştır. Yeni yer altı zenginliklerinin ortaya çıkarılması hem yaratacağı rant sebebiyle hem de stratejik etkisinden dolayı tüm siyasi aktörlerin iştahını kabartmaktadır. Doğu Akdeniz’de de geniş bir coğrafyaya yayılan doğalgaz keşiflerinin benzer bir dinamiği harekete geçirme ihtimalinden söz edilebilir. Üstelik doğalgazın boru hatlarıyla taşınmasından sıvılaştırılarak hedef pazarlara sevk edilmesine kadar çeşitlendirilebilecek bir dizi seçenek bu rekabeti daha da artırmakta ve tarafların çatışma ihtimalini artırmaktadır. Özellikle Arap Baharı ve Suriye İç Savaşı ile tırmanan siyasi gerilimlerin de en azından bir yönüyle bu dinamikle irtibatı olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan, klasik liberal perspektif bu yeni buluntuların ülkeler arası iş birliği fırsatları doğurabileceğini, çatışma zemini hazırlamak bir yana karşılıklı çıkar temelinde inşa edilecek bir barış fırsatı sunabileceğini öngörmektedir. Ana hatlarıyla bu farklı iki çekim gücünün bölgesel güç dinamikleri açısından ele alınması Doğu Akdeniz jeopolitiğinin anlaşılması için önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Enerji Jeopolitiği, Doğal Kaynak Savaşları, Doğu Akdeniz, Avrupa Enerji Arz Güvenliği, Güney Enerji Koridoru

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 10.01.2022

Kabul Tarihi: 17.04.2022

(*) Dr. Öğr. Üyesi, Altınbaş Üniversitesi, İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

E-posta: bahadir.kaynak@altinbas.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0300-3728>

Akif Bahadır Kaynak, “Kaya Gazı Devriminin Gölgesinde Doğu Akdeniz’de Enerji Keşifleri: İş Birliği için Fırsat mı, Çatışma İçin Gerekçe mi?” *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 14, (Mayıs 2022): 68-89

DOI : <http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.8.14.102>

Bu eser [Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Energy Discoveries in the Eastern Mediterranean in the Shadow of the Shale Gas Revolution: Opportunity for Cooperation or Rationale for Conflict?

Akif Bahadır KAYNAK (*)

Abstract

The natural gas discoveries in the Eastern Mediterranean in the recent years that have contributed positively to the supply in the market also led to important geopolitical changes. The newly discovered resources are drawing the attention of various political actors due to both their economic rents and their strategic value. The discoveries of Eastern Mediterranean, spread over a vast geography, may trigger a similar dynamic. Furthermore, probable transportation mechanisms of the gas to target markets, from liquification to pipelines increase the competition and enhance the probability of a conflict. The increasing tensions in the region after the Arab Spring and Syrian Civil War may also be linked to this underlying reality. On the other hand, classical liberal perspective envisages that those new findings may be conducive to peace based on mutual interests. It is essential to analyze those opposing forces in order to understand the geopolitics of Eastern Mediterranean.

Keywords: Energy Geopolitics, Natural Resource Wars, Eastern Mediterranean, European Energy Supply Security, Southern Gas Corridor

Original Research Article

Submission Date: 10.01.2022

Acceptance Date: 17.04.2022

(*) Asst. Prof., Altınbaş University, School of Economics, Administrative and Social Sciences, Department of International Relations

E-mail: bahadir.kaynak@altinbas.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0300-3728>

Akif Bahadır Kaynak, "Kaya Gazı Devriminin Gölgesinde Doğu Akdeniz'de Enerji Keşifleri: İş Birliği için Fırsat mı, Çatışma İçin Gerekçe mi?," *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, issue: 14, (May 2022): 68-89

DOI : <http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.8.14.102>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Giriş

Sanayi devriminin ilerleyen safhalarında fosil yakıtların enerji üretimi için yoğun kullanımına geçilmesi sadece teknolojik anlamda değil aynı zamanda siyasi sonuçları sebebiyle de alt üst edici bir sürece yol açmıştır. Yirminci yüzyıl boyunca küresel ölçekte kişi başı gelir, gözle görülür biçimde artarken bu konforu sağlayan enerji, büyük ölçüde yer altındaki petrolün ve son yıllarda doğalgazın ticarileştirilmesi ile sağlanmıştır. Günümüzde her ne kadar fosil yakıtların karbon salınımı sebebiyle küresel ısınmaya sebep olduğuna dair endişeler olsa da petrol ve doğalgaz gibi yakıtların birincil enerji tüketimi içindeki payı hala önemli bir yer tutmaktadır.¹ Bu oranın önümüzdeki on yıllarda bir miktar gerilemesi beklenebilir ancak toplam enerji talebi yükselirken mutlak tüketim rakamlarında, özellikle de doğalgaz kullanımının on yıllar boyunca önemini koruyacağı ve ancak yüzyılın ortasında Paris İklim hedefleri doğrultusunda ağırlığını kaybedeceği düşünülebilir.

Türkiye'nin de aralarında olduğu Doğu Akdeniz havzasındaki ülkelerin artan enerji ihtiyaçlarının bir bölümünü doğalgazdan karşılamaya yönelmeleri, bu genel eğilimin bölgesel ölçekteki bir tezahürü olarak görülebilir. Bir yandan bölgenin doğalgaz tüketimi artış eğilimindeyken diğer yandan son on yıl içerisinde Doğu Akdeniz'de bulunan önemli doğalgaz rezervleri ilgi çekici bir durum ortaya çıkarmıştır. Bu gelişme sayesinde bölge ülkeleri ileriye dönük planlama yaparken rahatlıkla doğalgaza birincil enerji arzı içerisinde önemli bir pay verebileceklerdir. Bununla birlikte, bu büyük potansiyelin harekete geçirilmesi için üretim, taşıma ve dağıtımına ilişkin ekonomik ve siyasi sorunların çözülmesi gerekecektir. Tek başına bölge için büyük bir şans olabilecek bu buluntular için içine ulus-devletlerin farklılaşan çıkarları ve tarihsel çekişmeleri girdiğinde sorun yaratma riski de oluşmaktadır. Ayrıca bölgenin önümüzdeki on yıllar içerisinde net doğalgaz ihracatçısı olma potansiyeli dikkate alındığında muhtemel pazar Avrupa Birliği'nin de konuya ilişkin yaklaşımı önem kazanmaktadır. Mevcut durumda bölgedeki rezervlerin ne ölçüde ticarileştirilebileceği ve hangi pazarlara ulaştırılacağı konusunda kısmi belirsizlik sürmektedir. Geleceğe ilişkin çelişen dinamiklerin tespiti bu nihai dengeye ulaşırken bölge ülkelerini bekleyenler açısından önem taşımaktadır.

Kaynak Savaşları veya Enerji İş Birliği

Belirli bir coğrafi bölge üzerinde siyasi kontrol tesis ederek oradaki yer altı ve yer üstü varlıkları ile hem ticari kazanç sağlamak hem de stratejik üstünlük sağlama mücadelesi insanlık tarihi kadar eski olsa da özellikle fosil yakıtların stratejik önemini artırmasıyla kaynak savaşları kavramı yeniden tanımlanmıştır.² Siyasi aktörlerin hem ekonomik rant, hem arz güvenliğini sağlamak hem de rakip aktörler üzerinde kontrol sağlamasına imkan sağlayacak biçimde stratejik yer altı kaynakları için giriştiği mücadele kaynak savaşları kapsamında ele alınmaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, güç boşluğu oluşan petrol ve doğalgaz yönünden zengin Ortadoğu ve Orta Asya coğrafyalarında ABD'nin etkinliğini artırması ve iki kutuplu dünya düzeninin

¹ *World Energy Outlook 2021*, (Vienna, International Energy Agency, 2021), 30

² Michael Klare, *Resource Wars* (New York: Owl Books. 2002), 1-2.

coğrafi açıdan daha yaygın siyasi çekişmelerinin yerine güç mücadelesinin enerji kaynaklarının yoğun olduğu bölgelere kayması bu tartışmayı yeniden canlandırmıştır.

Yirminci yüzyılın başında, İngiliz donanması kömürlü gemilerden petrole çalışan dretnotlara geçiş yaptığından beri, enerjiye kesintisiz ulaşım devletlerin önemli gündem maddelerinden birisi olmuştur. Yüzyıl önce, geniş kömür rezervleri sayesinde kendi kendine yetebilen Avrupa ekonomileri birdenbire petrol dünyasına geçildiğinde ne kadar kırılğan bir zemin üzerinde oturduklarını fark etmiştir. Bu bağlamda, dönemin Birleşik Krallık Donanma Bakanı Churchill'in İngiltere'nin enerji güvenliğinin sadece ve sadece kaynak çeşitlendirmesinde olduğunu söylemesi açıklayıcı bir ifadedir.³

Farklı kaynaklardan tedarik, enerji arz güvenliğinde kırılğanlığı azaltan bir strateji olsa da yer altı rezervlerinin olduğu bölgelerde doğrudan siyasi kontrol sağlama eğilimi her zaman ülkelerin gündeminde olmuştur. Yine I. Dünya Savaşı sırasında başta İngiltere'nin Ortadoğu'daki askeri harekâtından da görüleceği üzere doğrudan petrol kaynakları üzerinde hâkimiyet sağlamanın önemi görülmüştür. Aynı dönemde Bakü petroleri, bölgede faaliyet gösteren Batılı firmalar ve onların arkasındaki hükümetler ile yeni kurulan Sovyet rejiminin çatışma noktalarından birisi olacaktır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Ordularıyla beraber Bakü petrolerine yönelik girişimde bulunan Alman Genelkurmayı, İkinci Dünya Savaşı'nda da aynı hedefe yönelmiştir. Japonya'nın Endonezya'ya yönelik harekâtları da yer altı kaynakları üzerinde doğrudan kontrol sağlama çabalarını göstermektedir.⁴

Yirminci yüzyıl boyunca özellikle petrol zengini Ortadoğu bölgesi benzer biçimde açıklanabilecek çatışmaların merkezinde yer alacaktır. Bölgedeki siyasi mücadelelerin tamamını olmasa bile bir kısmını kaynak savaşları üzerinden açıklamak mümkün görünmektedir. I. ve II. Körfez Savaşları sırasında ABD'nin Irak'a müdahalesini ve daha sonra düzen sağlayıcı ülke olarak bölgede varlığını devam ettirmesini de bu kapsamda açıklamak mümkündür.⁵ Bu görüşe göre ABD, bölgedeki petrol kaynaklarına el koymak üzere bu harekâtları gerçekleştirmiştir. Her ne kadar spekülatif kalmaya mahkûm olsa da, stratejik ve ekonomik bakımdan böylesine önemi olan girdilerin o bölgeyi kontrol eden güç tarafından kontrol edilmesi benzer kaynak savaşları tezlerine destek vermektedir.

Her şeyden önce petrol ve doğalgaz rezervleri üzerinde doğrudan siyasi kontrol sağlamak bir ülkenin enerji güvenliği açısından kesintisiz, uygun fiyatlı enerjiye ulaşmak için kesin bir çözüm olarak gözükmektedir. Çeşitlendirmeye bu sorun hafifletilse de yine de yabancı kaynaklara ihtiyaç duyulması sebebiyle tüm risk faktörlerinin ortadan kaldırıldığı iddia etmek mümkün değildir. Yetmişli yılların petrol ambargosu ve bunun gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri üzerindeki oldukça olumsuz sonuçları incelendiğinde piyasa koşullarına gözü kapalı teslim olmanın birtakım sıkıntılar yaratabileceği de görülmüştür.⁶ İlgili dönemde enerji

³ Daniel Yergin, *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money & Power* (New York: Free Press, 1992), xiv.

⁴ Yergin, *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money & Power*, 167-183, 303-367.

⁵ William Engdahl, *Century of War: Anglo-American Oil Politics and the New World Order* (London: Pluto Press, 2004), 246-257.

⁶ Daniel Yergin, "Ensuring Energy Security" *Foreign Affairs* 85/2, (2006): 69-82.

kaynaklarını kontrol eden ülkelerin arz kısıtlamasına gitmesi, ekonomilerin can damarı olan petrol fiyatlarının sıçramasına ve uzun yıllara yayılan iktisadi durgunluğa sebep olmuştur. İthal ikameci sanayileşme modellerinin çökmesine, birçok gelişmekte olan ülkede ihracata dayalı kalkınma hamlelerine yönelmesine yol açacak petrol şoku enerji arz güvenliğinin önemini ortaya koyacaktır.⁷ Birçok siyaset yapıcı açısından bu durum ithal enerji kaynaklarına bağımlılığın risklerini gösteren önemli bir vakadır ve fosil yakıt rezervleri üzerinde doğrudan kontrol kurmanın önemini göstermiştir.

Bununla birlikte her bir devletin kendi kontrolünde yeraltı kaynaklarına sahip olmasının nihai bir hedef olduğu da söylenemez.⁸ Petrol ve/veya doğalgaz rezervleri için yapılacak savaşların maliyeti de göz önünde bulundurulduğunda ülkeler arasında sürgit bir paylaşım mücadelesi de çok yıkıcı olacaktır. Herhangi bir savaşın sonucuna ilişkin belirsizlik de dikkate alınırsa çoğu noktada yer altı kaynaklarına hâkimiyet için mücadelenin oldukça pahalı ve riskli olduğu söylenebilir. 1990 yılında Saddam Hüseyin liderliğinde Irak'ın Kuveyt'i ele geçirmek için başlattığı saldırı bu perspektiften düşünülebilir.⁹ Kuveyt'in zengin doğal kaynaklarına el koymak için hareket geçen Saddam Hüseyin, karşısında vücuda gelen uluslararası koalisyon tarafından yenilgiye uğratılınca bu giriştiği macerayı büyük bir zararla kapatmak zorunda kalmıştır.

Diğer yönüyle, yer altı kaynaklarının bir bölgenin dinamiklerine yapacağı etkiye bir de yaratacağı iş birliği fırsatları açısından bakılabilir. Petrol ve doğalgaz gibi fosil yakıtlar bir bölge için siyasi rekabeti hızlandırırsa bile toplamda bakıldığında ekonomik bir değer oluşturulmasına katkıda bulunabilecektir. Enerji keşifleri, toplam ticaret hacmini artıracak ve bu kaynakları kullanan ülkelerin ekonomilerini canlandıracak arz yönlü pozitif bir şok anlamına gelecektir. Çatışmadan ziyade tüm taraflar açısından kazanç ilkesine dayanan optimal dengelere ulaşılması da beklenen bir sonuç olmalıdır. Örneğin İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, küresel ölçekteki hızlı ekonomik kalkınma ve yüksek büyüme oranları, başta petrol olmak üzere yer altı kaynaklarının tüm dünyanın hizmetine sunulması ile mümkün olmuştur.¹⁰ Başta Ortadoğu ülkeleri ve Sovyetler Birliği olmak üzere üretici ülkeler petrol gelirleriyle zenginleşirken ABD, Batı Avrupa ve Japonya gibi sanayileşmiş bölgeler ithal ettikleri enerjiyle ekonomilerini hızlı büyüme temposuna kavuşturmuşlardır. Böylelikle üretici ve tüketici ülkeler karşılıklı olarak birbirlerinin güçlü yönlerinden istifade etmişlerdir. Bir diğer iş birliği örneğinde, yetmişli yıllarda Sovyetler Birliği'nden Batı Avrupa'ya başlayan doğalgaz ihracı¹¹ Soğuk Savaş sonrası hızlanarak devam etmiş ve bugünkü muazzam büyüklükteki enerji ticaretiyle yaratılan iktisadi değer ortaya çıkmıştır. Hâlihazırda başta Almanya olmak üzere gelişmiş Avrupa ülkelerinin Rusya ile geliştirdikleri ticaretin merkezinde on yıllar boyunca serpilen enerji endüstrisi

⁷ Fiona Venn, *The Oil Crisis* (New York: Routledge, 2013), 173-177.

⁸ Philippe Le Billon, "The Geopolitical Economy of Resource Wars," *Geopolitics* 9/1, (2004): 1-28. <https://doi.org/10.1080/14650040412331307812>

⁹ Daniel Yergin, *The Quest: Energy, Security and the Remaking of the Modern World* (New York: Penguin Books, 2012)

¹⁰ Robert Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy* (New Jersey: Princeton University Press., 1984), 135-143.

¹¹ Ferdinand E. Banks, *The Political Economy of Natural Gas* (London: Croom Helm, 2018), 76-87.

yer almaktadır. İki ülke arasındaki sıkı ekonomik ilişkilerin belkemiğini oluşturan doğalgaz ticareti öylesine bir stratejik bağ oluşturmaktadır ki başta ABD olmak üzere Rusya'yla olan ilişkilerin mesafeli sürdürülmesini isteyen ülkeler Kuzey Akım II projesine ciddi muhalefet gerçekleştirmekte ancak tüm baskılarına rağmen Berlin uzun süre kararlılıkla Moskova'ya yönelik hayırlı politikalarını sürdürmüştür.¹² Ancak Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısıyla beraber Kuzey Akım II sertifikasyon sürecinde durmuştur.

Bu iki zıt yönlü çekim gücünden hareket ederek yer altı kaynaklarının varlığının bir bölgedeki ülkeler arası ilişkiler açısından çelişkili bir fikir verdiğini söylemek mümkündür. Farklı dinamikler, petrol ve doğalgaz rezervlerinin varlığı, ilgili bölgenin daha barışçıl ya da daha çatışmalı ortama evrilmesine yol açabilmektedir. Burada temel mesele, bölgesel aktörlerin karar süreçlerine etki eden faktörleri tespit edip, hâkim stratejilerinin ne olacağını görebilmektir. Aktörler için barışçıl iş birliği ihtimalinin getirisi çatışma yoluyla elde edileceklerden daha fazlaysa herkes için kazanç sağlayacak karşılıklı kazanca dayalı bir sonuca varmak mümkün olabilecektir. Küreselleşen bir dünyada, devletlerarası ilişkilerin çok boyutlu ilişkileri içecek biçimde derinleşmesi ve yaygınlaşmasıyla karşılıklı bağımlılık tesis edilmesi olası bir çatışmanın maliyetini artırmaktadır.¹³ Keza, teknolojik ilerlemeler savaşların yıkıcılığını artırarak sorunların diplomatik zeminde halli için zemin yaratmaktadır.

Yine de aktörlerin diplomasi oyununu tamamen ihtimallere dayalı bir çerçevede oynadığını, bilgi eksikliğinden ya da yanlış değerlendirmelerden kaynaklanan durumların tarafları optimal çözümden uzaklaştırabileceğini belirtmek gerekir.

Doğalgaz Piyasaları ve Doğu Akdeniz

Doğalgaz, kullanım alanları itibarıyla petrolden çok daha uzun yıllar sonra günlük hayatın içerisine girmiştir. Geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa pazarında ağırlık kazanmaya başlayan bu fosil yakıt, hem ısıtmada hem sanayide ve daha da önemlisi elektrik üretiminde kullanılmaya başlamıştır. Hala dünyada birçok bölgenin bu kaynağın kullanımı için yeterli altyapıya sahip olmadığı söylenebilir ancak Uluslararası Enerji Ajansı'nın verileri birçok ülkenin enerji karışımında doğalgaza daha fazla pay ayırmaya hazırlandığını göstermektedir. Öyle ki küresel ölçekte doğalgazın birincil enerji kullanımındaki payının 2020 yılı itibarıyla %24.7 seviyesinden¹⁴ 2030 yılına kadar %26'ya çıkacağı tahmin edilmektedir. Dünya ekonomisinin büyüme temposu ve kişi başı tüketilen enerji miktarındaki artışlar da göz önüne alındığında çarpan etkisiyle doğalgaz talebinin hızlı bir tırmanışı sürdüreceği tahmin edilebilir. Doğalgazın küresel ekonomideki ağırlığının artışı sadece talep yönlü gelişmelerle alakalı değildir. Son on yıl içerisinde Kuzey Amerika'da gerçekleşen kaya gazı devrimi ile kaya formasyonları arasına sıkışmış fosil yakıtları ekonomik olarak çıkarmak ve dünya pazarlarına sunmak mümkün hale

¹² Rick Noack, "The Russian Pipeline to Germany that Trump is so Mad About, Explained," *The Washington Post*. 11 Temmuz 2018. Erişim 11 Mart 2022, <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2018/07/11/the-russian-pipeline-to-germany-that-trump-is-so-mad-about-explained/>

¹³ Keohane, Robert O., and Joseph S. Nye Jr. "Power and interdependence." *Survival* 15.4 (1973): 158-165.

¹⁴ *BP Energy Outlook 2021* (London: BP Publications, 2021): 12.

gelmiştir. Katar ve Avusturalya gibi konvansiyonel kaynaklara sahip ülkelerin de yatırımları düşünüldüğünde arzın önümüzdeki yıllarda artışını sürdüreceği düşünülmektedir.¹⁵

Bu veriler ışığında önümüzdeki on yıllarda toplam enerji üretimi içerisinde doğalgazın yerini sağlamlaştırması şaşırtıcı olmayacaktır. Negatif yönlü arz şokları yaşanıp fiyatlarda yukarı yönlü bir hareket gözlenmemesi bu olumlu beklentilerin gerçekleşmesi için ön şartlardan birisidir. Bir diğer önemli husus, fosil yakıtlara ilişkin karbon salınımı endişelerini karşılayacak şekilde hava kirliliğini azaltan teknolojilerin kullanımının yaygınlaşması olacaktır. Her ne kadar tüm fosil yakıtlar içerisinde en temiz olsa da doğalgaz hala çevreye olan etkisi bakımından sıfır karbon salımlı yenilebilir enerji kaynaklarının gerisinde kalmaktadır. Bu çekinceler not edildikten sonra doğalgazın kullanımının önümüzdeki on yıllarda daha da yaygınlaşacağını ve henüz tam anlamıyla hak ettiği yeri bulamadığı bölgelerde de özellikle sanayi ve konutta kullanımının artacağı varsayılabilir.

Doğu Akdeniz havzası da henüz doğalgazın tüm potansiyelinin kullanılabildiği bir bölge değildir. Bölgenin en büyük ülkelerinden Türkiye seksenli yılların sonlarında, henüz Soğuk Savaş sona ermeden Sovyetler Birliği ile yapılan anlaşmalarla Rusya-Batı hattından gaz alımına başlamış, daha sonra Mavi Akım Projesi ile Moskova ile enerji ticaretine yeni bir boyut katılmıştır.¹⁶ Daha sonra yapılacak boru hatları ile İran ve Azerbaycan da Türkiye'nin başlıca doğalgaz tedarikçileri haline gelmiştir. Hâlihazırda Gazprom'un eski Sovyet ülkeleri dışında dördüncü en büyük müşterisi Türkiye'dir ve durağan geçen yıllar sonunda 2021 yılı itibariyle gaz tüketimi yeniden büyüme temposunu tekrar kazanmıştır.¹⁷ Yıllar içerisinde düzenli bir biçimde artan ihtiyacın karşılanması adına yapılan anlaşmalar Rusya'nın Türk pazarının yarısını kontrol etmesine, iki ülke arasında enerji üzerinden asimetrik bir ilişki kurulmasına sebep olmuştur. Böylelikle, bir yönüyle Türkiye'nin artan enerji ihtiyacını karşılayan bu anlaşmalar diğer yönüyle Rusya'ya olan bağımlılığın giderek daha fazla sorgulanmasına sebep olmuştur.

Akdeniz havzasındaki diğer ülkelerin de benzer şekilde doğalgaz tedarikinin güvenli ve sürdürülebilir olarak yapılabilmesi için gayretli ama çoğu zaman güçlüklerle karşılaştıkları çalışmaları olmuştur. Doksanlı yıllarda Rusya'dan Türkiye'ye doğrudan gaz getirecek Mavi Akım anlaşması üzerine çalışmalar yapılırken bu kaynağın bir diğer boru hattıyla İsrail'e de ulaştırılması görüşülmüş ancak proje sonuçlandırılmamıştır.¹⁸ Bu süreç zarfında hala net enerji ithalatçısı olan İsrail için komşu ülke Mısır önemli tedarikçilerden biri olagelmıştır. Ancak Arap Baharı sürecinde Müslüman Kardeşler'in adayı Mursi'nin Mısır devlet başkanı olması ile iki ülke arasındaki doğalgaz ticareti kesintiye uğramıştır. Politik gelişmelerin de ötesinde ekonomik rasyonaliteden uzak uygulamalar, ülkeyi uluslararası şirketlerin yatırım öncelikleri arasından bir süreliğine çıkarmıştır. Böylelikle Mısır'ın ihracatçı ülke olma potansiyelini

¹⁵ *Gas Market Report Q1-2022*, Vienna: International Energy Agency, 45.

¹⁶ Fırat Gazel, *Mavi Akım: Avrasya'da Çözumsuzlüğün Öyküsü* (İstanbul: Metis Yayın, 2004), 20-24; Mert Bilgin, M. "Turkey's Energy Strategy: Synchronizing Geopolitics and Foreign Policy with Energy Security," *Insight Turkey*, 17/2, (2015): 67-81.

¹⁷ Statista Webpage, *Gazprom's leading customer countries beyond former Soviet Union states (FSU) based on gas sales volume in 2020*, <https://www.statista.com/statistics/353622/natural-gas-sales-top-customers-of-gazprom/>

¹⁸ Gazel, Fırat, *Mavi Akım: Avrasya'da Çözumsuzlüğün Öyküsü*, (İstanbul: Metis Yayınları, 2004) 66.

sekteye uğramıştır.¹⁹ Ancak Doğu Akdeniz havzasında yapılan keşifler tekrar ülkenin doğalgaz tedarikçisi konumuna dönmesine imkân sağlamaktadır.

Doğu Akdeniz'deki büyük doğalgaz rezervlerine ilişkin keşifler de tam bu sorunlu döneme denk gelmektedir. İsrail açıklarında 2009 yılında keşfedilen Tamar doğalgaz yatağı 2013 yılı itibarıyla faaliyete geçmiştir. 2017 yılında İsrail hükümeti tarafından onaylanan ilk doğalgaz satış anlaşmasıyla Arap Potash Şirketine ve Ürdün Bromine Şirketi'ne sevkiyatlar başlamıştır.²⁰ Böylelikle iki Ürdünlü şirkete önümüzdeki 15 yıl boyunca geçerli olacak kontrata bağlı yapılacak satışlarla önemli bir gelir sağlanacaktır. 2010 yılında 600 milyar metreküpün üzerinde kapasitesiyle Leviathan gaz rezervinin keşfedilmesi ise İsrail'in bölgede büyük bir üretici olarak konumunu daha da sağlamlaştırmış, buna ek olarak ihracata yönelik büyük bir potansiyeli ortaya çıkarmıştır. İsrail'in doğalgaz rezervlerinin kullanımına ilişkin hukuki belirsizliklerin de giderilmesinden sonra 3,75 milyar dolarlık yatırımla iki sene içerisinde yıllık 12 milyar metreküp kapasiteyle Leviathan gazının çıkarılması 2017 yılında karara bağlanmıştır.²¹ Kariş ve Tanin gibi daha küçük ölçekli iki rezervuara da üretime geçme aşamasındadır ve böylelikle İsrail'in Doğu Akdeniz havzasındaki başta gelen üreticiler arasına girmesi kesin gözükmektedir.

Leviathan'la aynı yıl Kıbrıs adasının güneyinde Afrodit havzasında bulunan gaz rezervlerine ilişkin tahminler çok daha yüksek rakamlarla başlamış ancak daha sonra yıllar içerisinde bu miktar düşürülmüştür. Ada açıklarındaki rezervlerin henüz sınırlı miktarda kalması, yüksek sabit maliyetler ve hedef pazarlara transit konusundaki belirsizlikler gibi sorunlar henüz çözülmüş değildir. 2018 yılında Mısır ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) arasındaki anlaşmayla deniz altından bir boru hattıyla İdku sıvılaştırma tesisine ulaşılması planlanmıştır. Ancak Afrodit gaz sahasının nasıl kullanılacağına dair nihai bir karar bulunmamakta, yer altındaki kaynakların nasıl pazara ulaştırılacağı konusu bilinmezliğini korumaktadır. GKRY, bütün bu belirsizliklere rağmen Kıbrıs adası açıklarında sondaj çalışmalarını sürdürmekte ve bu durum Ankara ile sürtüşmelere yol açmaktadır.

İsrail ve Kıbrıs adası açıklarında yapılan keşifler enerji piyasalarında gözleri Doğu Akdeniz'e çevirdikten sonra son olarak 2013 yılında Mısır'ın münhasır ekonomik bölgesinde keşfedilen dev doğalgaz sahası Zohr, en önemli gelişmelerden biri olmuştur.²² Toplam 850 milyar metreküplük rezervleri ile bu saha öncelikle Mısır'ın kendi tüketim ihtiyacını karşılamak daha sonra ise iki LNG santralinde sıvılaştırılmak üzere faaliyete alınmıştır. 2017 sonu itibarıyla 3,5 milyar metreküp kapasiteye ulaşan sahalar önce yıllık 28 milyar metreküp daha sonra da 2019 yılı sonuna kadar yıllık 75 milyar metreküp üretim yapacak hale getirilmiştir.²³ Mısır, İsrail'le

¹⁹ *Offshore Discoveries in the Mediterranean Could Increase Egypt's Natural Gas Production*. EIA, Erişim: 14 Ağustos 2018, *Today in Energy*. <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=36792>

²⁰ Tamar Petroleum Website, erişim tarihi: 25.02.2022, <https://www.tamarpetroleum.co.il/en/tamarreservoir/>

²¹ Tova Cohen & Ari Rabinovitch, "Leviathan Gas Field Developers Approve \$3.75 Billion Investment" *Reuters-Commodities*. Erişim: 23 Şubat 2021, <https://www.reuters.com/article/us-israel-natgas-leviathan/leviathan-gas-field-developers-approve-3-75-billion-investment-idUSKBN16200S>

²² *The Zohr Gas Field: A Boon for Egypt*. (Washington: Middle East Institute, 2016), <http://www.mei.edu/publications/zohr-gas-field-boon-egypt>

²³ *ENI Factbook 2017*, (Milano: ENI. 2017), 12-20.

olan politik gerginlikten kaynaklanan sorunların yanı sıra, uzun süre net gaz ihracatçısı bir ülke olduktan sonra son birkaç yıl içerisinde üretimindeki düşüş ve artan ihtiyaçları sebebiyle ithalatçı konumuna düşmüştür. Ancak Zohr sahasında yapılan keşifler Mısır'ı yeniden önemli bir gaz ihracatçısı konumuna getirmektedir.

Tablo 1. Doğu Akdeniz'de Mevcut Doğalgaz Keşifleri

Alan	Keşif Tarihi	Rezerv Miktarı (bcm)	Durum
Tamar (İsrail)	2009	280	Üretimde
Batı Nil Deltası (Mısır)	2010	142	Üretimde
Leviathan (İsrail)	2010	622	Üretimde
Afrodit (Güney Kıbrıs)	2011	127	Satış sözleşmesi Bekleniyor
Tanin (İsrail)	2011	37	Üretimde
Karish / Tanin (İsrail)	2013	28-42	Üretimde
Zohr (Mısır)	2015	845	Üretimde
Calypso 1 (Güney Kıbrıs)	2018	170-227	Anlaşma yok
Glaukus 1 / (Güney Kıbrıs)	2019	142-227	Anlaşma yok

Kaynak: Atlantic Council Global Energy Center 2022²⁴

Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının paylaşımına ilişkin belirli pürüzler henüz giderilememiştir. Kaynak savaşlarına olmasa bile bölgesel aktörler arasında bayrak gösterme eylemlerine sebep olan bu belirsizliklerin bir çatışma potansiyeli yaratması mümkündür. Tarafların yetki alanı olarak ilan ettiği bölgelerde askeri faaliyetleri, sürdürdükleri sondaj çalışmaları bu faaliyetlerin başlıcalarıdır. Bölgedeki anlaşmazlıklarda taraflardan biri olan Türkiye, hem Ege'de hem de Doğu Akdeniz'de Yunanistan'ın karasularını tek taraflı olarak 12 mile çıkarması ve dolayısıyla Ege'yi tamamen kendi iç denizi haline getirmesi ve anlaşmazlık halinde uluslararası yargının mecburi olması sebepleriyle 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku sözleşmesini imzalamamıştır.²⁵ Ankara, Yunanistan'ın iddialarının aksine karasularının 12 mile çıkarılmasının genel bir hukuk normu olarak kabul edilemeyeceğini, Ege Denizi gibi yarı kapalı alanlarda bu sınırların karşılıklı müzakereler yoluyla tespiti gerektiğini söylemektedir.²⁶ Ege'deki adaların Anadolu yarımadasının şelf sahasında olduğu ve adaların kendine ait kıta sahanlıkları olamayacağı tezi de Ankara'nın anlaşmada eksik bulduğu ve bu sebeple imzadan kaçındığı konular arasındadır.

Bunun yerine Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile 2011 tarihinde münhasır ekonomik alanların sınırlandırılmasına ilişkin bir anlaşma akdedilmiştir. Doğu Akdeniz için de münhasır

²⁴ Ellinas, Charles, *Energy and Geopolitics in the Eastern Mediterranean*, Atlantic Council Issue Brief (Washington DC: Atlantic Council, 2022)

²⁵ Ioannis N. Grigoriadis, I. N. "Energy Discoveries in the Eastern Mediterranean: Conflict or Cooperation?" *Middle East Policy*, 124-133. (2014): 128-129. <http://dx.doi.org/10.1111/mepo.12087>

²⁶ Gündüzler, Ulas. "United Nations Convention on Law of Sea as a Mixed Treaty of EU: A Headache for Turkey?." *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 12.2 (2013): 66. https://doi.org/10.1501/Avraras_0000000194

ekonomik bölge ilanına ilişkin görüşler kamuoyunda sık sık göze çarpmaktadır.²⁷ Bu durum hem Ege'de hem de Doğu Akdeniz'de bir yandan GKRY ile bir yandan da Yunanistan'la siyasi egemenlik haklarına ilişkin çekişmeli bir durumun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Kıbrıs sorununun da çözümsüz kalması buna eklendiğinde adanın kuzeyinde ve batısında yer alan geniş bir coğrafyaya ilişkin belirsizlik ortada durmaya devam etmektedir. Henüz bu anlaşmazlık konusu bölgelerde dikkate alınabilir bir doğalgaz keşfi yapılmamış olmamakla birlikte bölgede sondaj çalışmalarının devam ettiği düşünüldüğünde canlı risk alanları olduğu açıktır. Özellikle GKRY'nin yeni bloklar için sondaj izni vermesi bu gerginliğin dönemsel olarak artmasına sebep olmaktadır. 2018 yılı başında ENI'ye ait Saipem gemisinin sondaj çalışmasının Türk donanması tarafından engellenmesi bu duruma canlı bir örnek teşkil etmektedir.²⁸ ExxonMobil'e ait gemilerin bölgedeki çalışmalarına ise Türkiye kendi sondaj faaliyetleri ile karşılık vermiş ve bölgede karşılıklı sondaj çalışmaları ile gerilim 2020 sonbaharı boyunca tırmanıştır. Dönem dönem süren bu gerilimin sonunda Oruç Reis gemisinin 2021 yılı başında tekrar Antalya limanına çekilmesi ve AB ile yürütülen gelişmelerde Ankara'nın bu faaliyetlere ara vermesi karşılığında "pozitif gündem" kapsamında iş birliğine odaklanılması karar bağlanmıştır. Gerilimin şu aşamada azaltılmış olması Türkiye ve Yunanistan arasında deniz yetki alanları konusunda bir anlaşma olduğu anlamına gelmeyip henüz iki tarafın konuya ilişkin perspektiflerinde derin farklılıklar devam etmektedir.²⁹

Kıbrıs'a ilişkin sorun bir kenara bırakılırsa, bölgede bulunan kaynakların paylaşımı ile ilgili görüş ayrılıklarının nispeten daha az sorun yaratacak şekilde bir mutabakata bağlandığı söylenebilir. İsrail, Mısır ve Güney Kıbrıs yönetimi arasında münhasır ekonomik alanların tespitine ilişkin anlaşmalar imzalanmıştır.³⁰ Bu bağlamda özellikle Kıbrıs adasının güneyinde egemenlik haklarına ilişkin durumun ne olacağına dair bir netliğin oluşturulduğu söylenebilir. Lübnan ve İsrail arasında henüz anlaşmazlık konusu olan bir blok olmakla beraber bu sorunun da çözüme kavuşturulması mümkün gözükmektedir.³¹ Dolayısıyla da bölgedeki rezervlerin ticarileştirilmesi süreci Kıbrıs'ın güneyinde çok daha hızlı yürütülmektedir.

Doğu Akdeniz'deki münhasır ekonomik alanların tespitine yani doğalgaz rezervlerinin sahipliğine ilişkin en büyük sorun kuzeydedir. Bölgedeki bu paylaşımına en önemli itiraz Türkiye tarafından gelmiş, Kıbrıs sorununun henüz çözüme ulaştırılmamış olmasından dolayı Güney Lefkoşa'daki hükümetin tüm adayı temsilen imtiyaz anlaşmaları yapamayacağı Ankara

²⁷ Soner Polat, Doğu Akdeniz'de MEB. 17 Ekim 2018. *Aydınlık*.

²⁸ Modern Diplomacy. Cyprus And Turkey: East Med Gas Aspirations–Analysis. *Eurasia Review*. 27 Eylül 2018, <https://www.eurasiareview.com/27092018-cyprus-and-turkey-east-med-gas-aspirations-analysis/>

²⁹ Sputniknews. Türkiye'nin İlk Sondaj Gemisi Fatih Arama Çalışmalarına Başlıyor. 20 Ekim 2018. Erişim: 18 Ağustos 2021, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201810301035908809-fatih-sondaj-gemisi-turkiye/>.

³⁰ Evripidou, Cyprus and Egypt Sign Unitisation Deal on the Joint Exploitation. *Cyprus Mail*. 13 Aralık 2013, <https://cyprus-mail.com/2013/12/13/cyprus-and-egypt-sign-unitisation-deal-on-the-joint-exploitation/>

³¹ Manuel Joaquin, Israel-Lebanon Maritime Dispute Explained. *AlJazeera*. 31 Mart 2018, <https://www.aljazeera.com/indepth/features/2017/03/israel-lebanon-maritime-dispute-explained-170327074710548.html>

tarafından belirtilmiş, sadece adanın kuzeyindeki sondajlar değil güneydeki aramaların da uluslararası hukuka uygun olmadığı öne sürülmüştür.³² Bunun sonucunda da zaman zaman ada açıklarında sondaj çalışması yapan gemilere engelleme yapılmış ayrıca Türkiye kendi arama çalışmalarına hız vermiştir. Bütün bu gerginliğe rağmen bu anlaşmazlıklar çatışma noktasına taşınmamış, Doğu Akdeniz'in birçok noktasında imtiyaz sahibi şirketler çalışmalarını sorunsuz yürütmüştür.

Sonuç olarak Doğu Akdeniz bölgesinde varlığı kanıtlanan toplam doğalgaz miktarı 3,5 trilyon metreküpe ulaşmıştır ancak uzmanlar toplam rezervlerin zamanla daha da artabileceğini belirtmektedir.³³ Şu anda kısmen atıl haldeki bu potansiyel hem çevre ülkelerinin gelecekteki ihtiyaçlarını karşılayacak hem de Avrupa pazarı gibi yakın büyük tüketim havzalarına ulaştırılabilecek hatta sıvılaştırılan doğalgazın Asya pazarlarına da satılması söz konusu olabilecektir. Dolayısıyla bölgede keşfedilen kaynakların küresel doğalgaz arzı açısından önemli bir potansiyel oluşturduğu değerlendirilebilir.

Doğalgaz her ne kadar diğer fosil yakıtlara göre karbon salınımı düşük, ucuz ve nispeten bol bulunan bir yakıt olsa da ekonomik bir değer yaratılabilmesi için petrol endüstrisinde olmayan temel bir sorunun çözülmesini gerektirmektedir. Gaz halindeki yakıtın tüketim noktalarına ulaştırılması ancak boru hatları yoluyla direk yapılabilen ya da sıvılaştırma yapılarak LNG sevkiyatı yapılabilir. Sıvılaştırma işlemi hem ilk aşamada hem taşıma sırasında hem de daha sonra yapılan regazifikasyon sürecinde ekstra maliyetler getirdiği için kısa mesafelerde boru hattına göre daha pahalı olabilmektedir. Öte yandan boru hatları alıcı ve satıcı açısından uzun vadeli karşılıklı taahhütler getirmekte, ayrıca transit ülkelerin de bulunması hem ticari hem politik riskleri artırabilmektedir. Rusya ve Avrupa arasında transit ülke konumundaki Ukrayna'dan kaynaklı 2006 ve 2009 yıllarındaki kesintiler bu risklerin hayata geçmesinin somut örnekleridir.³⁴

Doğu Akdeniz'deki enerji keşiflerine ilişkin en büyük sorun da üretimden çok çıkarılan bu kaynağın nasıl kullanım noktalarına ulaştırılacağına ve böylelikle ekonomik değer bulacağına ilişkindir. İsrail ve GKRY gibi ülkeler kendi tüketim ihtiyaçlarının üzerinde bir rezerve sahip olduklarından üretim fazlalarını hemen yakınlarındaki Avrupa pazarı, Ortadoğu ülkeleri veya Türkiye'ye satarak ticari bir fayda edinmeyi umut etmektedir. Bunu yapabilmek için ise bir boru hattı alt yapısının oluşturulması gerekmektedir. Ancak bu tür yatırımların yüksek sabit maliyetlerinin karşılanabilir ve projelerin ekonomik olabilmesi için uzun vadeli alım anlaşmalarının yapılabilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde yüklenici firmaların bu tür finansal risklere girmesi mümkün gözükmemektedir. Üretici ülkelerin doğalgazı alıcı ülke sınırına kadar

³² T.C. Dış İşleri Bakanlığı, *GKRY'nin Doğu Akdeniz'de Petrol ve Doğalgaz Arama Faaliyetleri Hk.*, 5 Ağustos 2011, Erişim 2 Nisan 2022, https://www.mfa.gov.tr/no_-181_-5-agustos-2011_-gkry_nin-dogu-akdeniz_de-petrol-ve-dogalgaz-arama-faaliyetleri-hk_.tr.mfa; Turkey Objects to Exploration in Block 6. *Cyprus Mail*. 5 Şubat 2017, <https://cyprus-mail.com/2017/05/02/turkey-objects-exploration-block-6/>

³³ Costis Stambolis, C. *The Role of East Med Gas in European Energy Supply*. 20th Annual BPSPA Conference, (s. 16). Vienna, 2014

³⁴ Chloé Le Coq & Elena Paltseva, "Assessing Gas Transit Risks: Russia vs. the EU". *Energy Policy* 2, (2014): 642-650. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2011.12.037>

teslim etmek kaydıyla yaptıkları “al ya da öde” anlaşmaları bu tür bir garanti için ilk akla gelen seçenektir.³⁵

Boru hatlarıyla hedef pazarlara ulaşılamama durumunda ya da alternatif bir satış kanalı olarak bir diğer seçenek de Doğu Akdeniz gazının sıvılaştırılarak dünya pazarlarına sunulmasıdır. Bunu yapabilmek için özellikle Afrodit doğalgaz rezervine ilişkin tahminlerin en iyimser olduğu dönemlerde GKRY'nin Vassilikos Limanında bir sıvılaştırma tesisi planlanmış, İsrail'in ihracat potansiyelinin de buraya yönlendirilmesi düşünülmüştür.³⁶ Ancak Afrodit'teki rezerv tahminlerinin aşağı çekilmesi ve İsrail'in alternatif kanallara yönelmesi şimdilik bu projeyi rafa kaldırmış gözükmektedir. Mısır'ın İdku ve Damietta Limanlarındaki iki ayrı LNG tesisinin bu amaçla kullanılması en güçlü seçenekler arasındadır.³⁷ Zaten her iki sıvılaştırma ünitesi de düşük kapasiteyle kullanıldığından bu amaca hizmet etmesi mümkün gözükmektedir. Doğu Akdeniz'de hem İsrail'in hem de Mısır'ın münhasır ekonomik alanlarında çıkarılan gazın bir kısmının bu tesislerde sıvılaştırılıp dünya pazarlarına ulaştırılacağı anlaşılmaktadır.

Bölge ülkelerinin aynı zamanda hedef pazarlar olması durumunda nakille ilgili sorunlar çok daha yönetilebilir durumda olacaktır. Zaten Tamar'daki rezervlerin İsrail Elektrik Şirketi'ne Zohr'un ilk üretimlerinin de Mısır'ın iç tüketimine yönlendirilmesi ticari açıdan en kolay çözümlerin bu yöntemle bulunacağını göstermektedir. Üstelik bu durumda bölgenin çetrefilli siyasi anlaşmazlıklarının da gölge etmesine müsaade etmeden ekonomik bir değer yaratılabilmektedir. Ancak arz fazlası gazın bölge dışına ihraç edilmesi yoluyla ticari bir getiri elde edilmesi aşamasına geçildiğinde sorunlar başlamaktadır. Kıbrıs'ın güneyinde Afrodit sahasında yapılan doğalgaz keşiflerinin ardından buradan yapılacak ihracatla finansal kriz sonrası çok ihtiyaç duyulan ekonomik bir kaynak yaratılması umudu doğmuştur.³⁸ Ama en yakın ve ticari potansiyeli yüksek olan pazar Türkiye ile olan derin siyasi anlaşmazlıkların sürmesi ve iç pazarın bu tür büyük yatırımların ekonomik açıdan anlamlı olmasını sağlayacak büyüklükte olmaması başka hedeflere yönelmeyi zorunlu kılmıştır.

Bölgedeki doğalgazın Avrupa'ya ulaştırılması için ele alınan projelerden en önemlisi East-Med doğalgaz boru hattı olup deniz altından gidecek borularla Yunanistan'a bölge gazının taşınmasını öngörmekteydi. Tahmini maliyeti 6 milyar dolar olan ve Avrupa Birliği tarafından da desteklenen bu proje için nihai kararın 2020 yılında verileceği daha önceleri ifade edilmişti.³⁹ Ancak 2022 yılı başında ekonomik gerekçelerle ABD'nin projeden çekildiğini açıklamasıyla bu haliyle Akdeniz'den Yunanistan'a ve oradan İtalya'ya ulaşacak bir hat gündemden kalkmıştır. 2022 Şubatı'nda başlayan Ukrayna-Rusya savaşı ile birlikte East-Med yerine Doğu Akdeniz

³⁵ Anna Creti & Bertrand Villeneuve “Long-term Contracts and Take-or-Pay Clauses in Natural Gas Markets”. *Energy Studies Review* 13/1, (2004): 75-94.

³⁶ Matthew J. Byrza, “Eastern Mediterranean Natural Gas: Potential for Historic Breakthroughs among Israel, Turkey and Cyprus”. *Turkish Policy Quarterly*, 12/3, (2013): 35-44.

³⁷ Karbuz, *Geostrategic Importance of East Mediterranean Gas Resources*, 245

³⁸ A. Bahadır Kaynak, “The Outlook for Peace in Cyprus after the Financial Crisis and Gas Discoveries”. *Journal of Cyprus Studies*, 19/43, (2014): 1-14.

³⁹ Constantinos Taliotis, *East-Mediterranean Gas potential: Opportunities and Barriers*, (Nicosia: Atalassa: The Cyprus Institute, 2015)

gazının Türkiye'ye ulaştırılmasına dair görüşmeler hızlanma eğilimine girmiştir.

Diğer boru hattı projesi ise gazın Mısır'a ulaştırılmasını, orada da ya iç tüketimde kullanılmasını ya da arz fazlası olarak Damietta ve İdku'daki sıvılaştırma tesislerine sevk edilmek suretiyle pazarlanabilir hale getirilmesini önermektedir. Yüzer bir sıvılaştırma platformu ile buradaki kaynakların daha önce değerlendirilmesi de düşünülmüşse de LNG piyasalarındaki pozitif arz şokuyla bu seçenek artık ekonomik açıdan çok mümkün gözükmemektedir. Bir diğer ihtimal ise gazın bir boru hattıyla önce İsrail Eliat'a oradan da Ürdün'ün Akabe limanında kurulacak bir LNG santraline taşınması olacaktır. Ancak ekonomik bir bakış açısı ve LNG fiyatlarındaki uzun süreli düşüş eğilimi (2021 yazından itibaren yaşanan sıçramaya rağmen) bu projenin de gerçekleştirilmesini güçleştirmektedir. Aslında bakılırsa küresel fiyatlardaki aşağı yönlü yapısal gidişat bütün bu alternatifler üzerindeki baskıyı artırmaktadır. İsrail'in Leviathan doğalgazının Mısır'a önce iç tüketim daha sonra sıvılaştırma için ihracatı konuları bile benzer ekonomik gerekçelerle sıkıntıya girmektedir. Zohr sahasındaki gazın 2020 yılında Mısır'ı net ihracatçı konumuna getirmesi diğer gaz rezervlerinin de kendilerine hedef pazar bulmakta zorlanacaklarını göstermektedir. Doğu Akdeniz gazının boru hatlarıyla İdku ve Damietta'daki LNG tesislerine taşınma, sıvılaştırma ve deniz yolu ile sevkiyat maliyetleri dikkate alındığında başta ABD olmak üzere diğer üreticilerden gelen gazla rekabet şansları zayıf gözükmemektedir.

Doğu Akdeniz Doğalgazının Jeopolitik Sonuçları

Doğu Akdeniz coğrafyası, bölgedeki doğalgaz keşiflerinden bağımsız olarak tarih boyunca güç mücadelesinin yaşandığı bir alandır. Antik çağlardan beri Akdeniz ticareti için önemini koruyan bölge, siyasi aktörlerin sıklıkla çatıştığı bir alan olmuştur. 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması ile birlikte Asya kıtası ve Avrupa arasındaki ana ulaşım arteri haline gelerek önemini kat be kat artıran Doğu Akdeniz coğrafyası, Soğuk Savaş yıllarında da büyük güçlerin vekâleten savaşlarının, Arap-İsrail mücadelesinin merkezine oturmuştur. Türkiye'nin son elli yılına damga vuran Kıbrıs meselesi ile bu konunun merkezindeki sorunlardan birisidir.⁴⁰ Yüz elli yılı aşkın bir süredir güney Asya ile Avrupa arasındaki ticaretin ana arteri olan bölgenin jeopolitik önem arz etmesi için ilave bir gerekçeye ihtiyacı da yok gözükmemektedir. Özellikle Arap yarımadası ve İran'dan Batı'ya sevkiyatı yapılan petrol ve daha sonra LNG'nin bu su yolunu kullandığı dikkate alınırsa Doğu Akdeniz'in stratejik önemi daha iyi anlaşılabilir. Herhangi bir yer altı kaynağına sahip olmasaydı da bölge küresel ekonominin can damarlarından birisi olarak değerlendirilebilmektedir.

Doğu Akdeniz'in jeostratejik önemi açısından son yıllarda gerçekleştirilen doğalgaz keşiflerinin önemini tespit etmek bu açıdan güçlük içermektedir. Çünkü zaten askeri ve siyasi bir odak noktası olan bu bölgeye ilginin ne kadarının doğalgaz keşiflerinden kaynaklandığını anlamak için diğer etmenlerin ayıklanması gibi neredeyse imkânsız bir sorunla karşılaşılır. Soğuk Savaş yıllarından beri bölgede görev yapan Amerikan Altıncı filosu, Rusya Akdeniz Görev gücü, Kıbrıs'taki İngiliz üsleri, Fransa'nın bölgedeki askeri varlığı, Rusya'nın Suriye iç

⁴⁰ Eyüp Özveren, "Geo-Strategic Significance of Cyprus: Long-Term Trends & Prospects", *Journal of International Affairs* 7, (2002): 1-10.

savaşına katılmasıyla daha da fazla gündeme gelen Tartus’taki deniz üssü ve daha sonra faaliyete geçen Hmeymim hava üssü, İncirlik’teki NATO üssü ve ayrıca bölge ülkelerinin kendi askeri varlıkları Doğu Akdeniz’deki askeri hareketliliği açıkça göstermektedir. Kıbrıs meselesi deniz hakimiyet alanları açısından sorun yaratmaya devam etmekte olup, bunun dışında Filistin-İsrail meselesi ve Suriye’deki çatışmalara rağmen denizdeki alan paylaşımı büyük ölçüde sonuca bağlanmış durumdadır. Bu bağlamda kaynak savaşları tezini haklı çıkaracak çok belirgin bir gerilim ortada bulunmamaktadır.

Kaynak savaşları bir coğrafi alana bağlı doğal kaynakların paylaşımında o bölgede hak iddia eden aktörlerin çatışması sonucu gerçekleşebilir. Bu aktörlerin rasyonel kararlar aldığı varsayımıyla herhangi bir çatışmanın maliyetinin o bölgeyi kontrol etmekle sağlanacak rant ve / veya enerji arz güvenliğinden sağlanacak faydadan düşük olması durumunda çatışma makul olacaktır.⁴¹ Ayrıca silahlı bir çatışmanın veya süregiden siyasi gerginliklerin getireceği risk priminin de iskonto edilmesi durumunda beklenen getirilerin çatışma maliyetinin fazlasıyla üstünde olması gerekmektedir. Doğu Akdeniz’deki fosil enerji keşiflerinin doğalgaz piyasalarına önemli bir etkisi olduğuna şüphe bulunmamaktadır. On sene öncesine kadar doğalgaz arzında Rusya’nın hâkimiyetinin çok daha belirgin olduğu bir dönemde, sıvılaştırılmış gaz piyasalarında henüz hem miktar açısından büyük bir sıçrayış yaşanıp hem de fiyatlar makul seviyelere gelmeden önce böyle bir keşfin çok daha dramatik sonuçları olacağı aşikârdır. Bu durumda Doğu Akdeniz gaz rezervlerinin özellikle Avrupa’nın artan ithalat talebini karşılamak ve Rusya dışında alternatif tedarikçiler bulmak hedefleri doğrultusunda ne pahasına olursa olsun süratle piyasalara sürülmesi kaçınılmaz olacaktır. Avrupa’nın tüketim talebi stabilize olsa da yerel üretimdeki düşüş sebebiyle alternatif tedarikçi ve enerji koridoru arayışları bölge kaynaklarının harekete geçirilmesini hızlandırabilecekti. Bu durum aslında hem yeraltı kaynaklarının yarattığı rantın artmasına ve aktörler arası paylaşım sorunlarına hız verecek ama diğer tarafıyla da başta AB olmak üzere fayda sağlayacak aktörlerin iş birliği için katalizör rolüne soyunmasına sebep olacaktır.

Doğu Akdeniz’deki doğalgaz keşifleri miktar olarak çok önemli olmakla beraber, buluntularla aşağı yukarı aynı döneme denk gelen kaya gazı devrimi talihsizliğine uğramışlardır. Teknolojik gelişmeye paralel olarak kaya formasyonlarının arasına sıkışmış fosil yakıt kaynaklarına ekonomik olarak ulaşma imkânına kavuşulmasıyla enerji piyasalarında arz yönlü yaşanan pozitif şok bu devrimin belkemiğini oluşturmaktadır. ABD merkezli gerçekleşen bu büyük dönüşüm doğalgaz ve petrol fiyatlarında aşağı yönlü bir baskı yaratmış, konvansiyonel üreticilerin pazar hâkimiyeti önemli ölçüde sarsıntıya uğramıştır.

Yukarıda belirtilen tüm projelerde ekonomik açıdan rantabl olma çitasını yukarı taşıyan olay, kaya gazı ile birlikte enerji fiyatlarında yaşanan aşağı yönlü eğilimdir. Son on yıla kadar arz bakımından daha dar bir coğrafyaya sıkışmış ve satıcılar tarafından büyük ölçüde kontrol edilebilen bir doğalgaz piyasası giderek daha fazla piyasa dinamiklerinin hâkimiyetine

⁴¹ Daron Acemoğlu, Mikhail Golosov, Aleh Tsyvinski & Pierre Yared, “A Dynamic Theory of Resource Wars” *The Quarterly Journal of Economics* 127 (2012): 283-331. <https://doi.org/10.1093/qje/qjr048>

girmektedir.⁴² Dünyanın en büyük ihracatçısı Rusya'nın hemen hemen tamamen boru hatları ile ve endeksleme yöntemiyle yaptığı fiyatlamalar sebebiyle geçmişte daha statik bir görüntü veren doğalgaz piyasalarında bugün sıvılaştırılmış gazın payının artması, spot piyasaların daha önemli bir hal alması söz konusudur. Bu yapısal değişimin arkasındaki en büyük sebep, yeni teknolojik gelişmelerle daha önce ekonomik olarak çıkarılamayan rezervlerin bugün ulaşılabilir hale gelmesidir. Bunun sonucunda on yıl öncesine kadar dünyanın en büyük LNG ithalatçısı olan ve doğalgaz talebi devam edeceği düşünülen ABD'nin kaya gazı teknolojilerindeki gelişmeyle net ihracatçı durumuna gelmesi ve 2030 yılına kadar dünya doğalgazı ihracat artışının %40'ını karşılayacak bir potansiyele sahip olması, bu büyük dönüşüme sebep olmuştur.⁴³ Bu arz yönlü şoka cevaben Avrupa'dan Çin'e birçok ithalatçı bölge LNG regazifikasyon tesisleri kurmakta, doğalgazın ileride kullanmayı planladıkları birincil enerji sepetindeki payını artırmaktadırlar. Avustralya, Katar gibi üretici ülkeler de uzun vadede Amerikan pazarı için planladıkları yatırımların boşa çıkmasıyla kendilerine alternatif tüketiciler arama yoluna gitmekte ve enerji piyasalarına yüklü miktarda doğalgaz arz etmektedir.⁴⁴

Bu büyük dönüşüm, geçmişte yapılan fizibilite çalışmalarının da tekrar gözden geçirilmesine sebep olmuştur. Çok daha sıkı bir doğalgaz piyasası varsayımıyla yapılan çalışmalarda geçer not alan birçok proje ekonomik olarak anlamlı olmadığı gerekçesiyle ileriye ötelenmiştir. Bu eğilimin yapısal olarak kalıcı olması beklenirken Covid-19 kısıtlamaları sonrası yaşanan güçlü toparlanmaya Ukrayna-Rusya savaşının etkileri eklenince bir kez daha enerji fiyatlarında hızlı bir yükseliş yaşanmıştır. Doğu Akdeniz'deki rezervler de ekonomik olarak soru işareti yaratırken Rusya'ya ilişkin çekincelerle birlikte tekrar önemini artırmaktadır. Ekonomik ve politik sorunların çözümü bu kaynakların ticarileştirilebilmesi için bir ön şart olarak politika yapıcılarının önünde durmaktadır.

Doğu Akdeniz doğalgazının hedef pazarlar için önemini nispeten azaltan bir diğer gelişme yine enerji piyasalarında yenilenebilir kaynaklarının hızlı yükselişidir.⁴⁵ Özellikle elektrik üretiminde güneş enerjisi ve rüzgâr enerjisi gibi kaynakların maliyetlerindeki düşüşler, başta AB ülkeleri olmak üzere bu alana yönelik sübvansiyonların sürmesi, doğalgazın alternatifsiz olmadığını ortaya koymaktadır. Halen konutta ve sanayide ağırlığını sürdürmesine rağmen elektrik üretimi için yenilenebilir kaynaklara daha çok müracaat edilmesi yine Doğu Akdeniz doğalgazının ancak belirli koşullar sağlandığı zaman enerji karmasının içinde yerini alabileceğini göstermektedir.

Böylelikle gelinen noktada Doğu Akdeniz'de keşfedilen doğalgaz kaynaklarının çıkarılması ve hedef pazarlara ulaştırılmasının maliyeti küresel enerji piyasalarındaki arz yönlü şoktan etkilenmekte ancak politik risklerle kendisine yeni bir alan bulmaktadır. Birçok noktada

⁴² Mehmet Melikoğlu, "Shale Gas: Analysis of Its Role in the Global Energy Market", *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 37 (2014): 460-468. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2014.05.002>

⁴³ *Gas 2018: Analysis and Forecasts into 2023*. (Vienna: International Energy Agency, 2018)

⁴⁴ Anne-Sophie Corbeau, & David Ledesma "LNG Markets in Transition: The Great Reconfiguration" *LNG 2018*, 1-14, (2016) Perth., 3-4

⁴⁵ *Renewables 2017*. (Vienna: International Energy Agency, 2017), <https://www.iea.org/publications/renewables2017/>

bölgesinde bile rekabetçi olamayan Doğu Akdeniz gazı Rusya-Ukrayna savaşıyla yeniden önemini artırmaktadır.⁴⁶ Sıvılaştırma ve taşıma maliyetleri ile Avrupa veya hatta Asya pazarlarında rekabet daha da güçleşmektedir. Küresel doğalgaz fiyatlarındaki bu aşağı yönlü baskı hem çatışma hem de iş birliğine yönelik eğilimlere doğal olarak etki edecektir. Öncelikle ekonomik rantın piyasa fiyatıyla ilgili kaynağın işletme maliyeti arasındaki fark olduğu düşünülürse, düşen fiyatlardan dolayı o kaynağa sahip olmanın getirisi düşmektedir. Dolayısıyla Akdeniz'in altında yatan ekonomik değer her hangi bir çatışmayı anlamlı kılacak büyüklükte olma ihtimali zayıflamaktadır.

Bununla beraber şu ana kadar keşfedilmiş ve yatırım aşamasındaki rezervler, ilgili ülkelerin enerji ihtiyaçlarını karşılayarak mevcut durumda enerji güvenliği açısından kendilerini yeterli bulmalarını sağlayacaktır. İsrail ve Mısır gibi doğalgaz tedariki konusunda soru işareti olan kıyıdaş ülkeler on sene öncesine göre daha az risk altında gözükmektedir. Türkiye, büyüyen ekonomisi ve artan enerji ihtiyacıyla bu bağlamda enerji güvenliği konusunda soru işaretleri olan bir ülke konumundadır. Ancak hâlihazırda Türkiye'nin kendi münhasır ekonomik bölgesi ilan ettiği alanda önemli bir rezerv keşi olmaması buralarda da Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Yunanistan'la gerilimin çok yükselmesine mâni olmaktadır. Afrodit doğalgaz sahasındaki kaynaklar GKRY için önemli bir değer ifade edebilecektir ancak Türkiye ile çatışmayı anlamlı hale getirecek büyüklükte değildir. Benzer şekilde bölgede sondaj çalışmaları yapan şirketler de Doğu Akdeniz'in potansiyeli ile ilgili olmakla beraber getirisi sınırlı ve siyasi risklerin olduğu bölgelerde faaliyetlerinde daha dikkatli davranmaktadır.

Doğu Akdeniz'deki enerji keşiflerinin bazı aktörler arasında sürtüşmeleri artırdığı bir gerçek olmakla beraber hem bölge ülkeleri arasında hem de diğer aktörlerin bölgeyle olan ilişkileri açısından iş birliği imkânları da doğurmaktadır. Doğu Akdeniz'deki gaz keşiflerinden en önemli faydayı sağlama imkânı olan ülkelerden birisi Türkiye'dir. Yıllar içerisinde giderek artan enerji talebinin içinde doğalgaza önemli bir yer veren Ankara, kaynak çeşitlendirmesi hususunda sıkıntılar yaşamaktadır. Uzun yıllar Rusya'nın tedarikçi olarak payının toplam tüketim içerisinde %40'larda seyretmesi Ankara'nın çeşitlendirme bakımından pek mesafe alamadığını göstermektedir.⁴⁷ 2015 senesinde Suriye'den kalkan bir Rus savaş uçağının Türkiye'nin hava sahasını ihlal ettiği gerekçesi ile düşürülmesi sonucu bu kırılma çok daha kaygı verici şekilde bir kez daha gözler önüne serilmiştir. Moskova'nın misilleme yapmak için gaz sevkiyatlarında kesintiye gitmesi ihtimali büyük bir endişe dalgası yaratmış, tek bir tedarikçi ülkenin bu kadar büyük pazar payına sahip olmasının riskleri daha çok anlaşılmıştır. Her ne kadar Ankara İran'dan aldığı gaza ek olarak TANAP ile Azerbaycan'dan da doğalgaz almaya başlamakta olsa da ve LNG alım kapasitesinin artırılmasına ilişkin yatırımlar sürse de henüz Moskova'nın doğalgaz tedarikçisi olarak anahtar rolü devam etmektedir. Bundan dolayı geleceğe yönelik projeksiyonlarda hemen Türkiye'nin yakınındaki Doğu Akdeniz havzasında

⁴⁶ Giovanni Occhiali, Simone Tagliapietra & Manfred Hafner, *The European Gas Markets: New Dynamics in a Rapidly Evolving International Market*, (Milano: Fondazione Enrico Mattei., 2017), 7

⁴⁷ 2017 *Ham Petrol ve Doğalgaz Sektörü Raporu*. (İstanbul: Türkiye Petrolleri, 2018), 38

keşfedilen rezervlerin kullanılması ilk bakışta çok mantıklı görünmektedir.⁴⁸ İsrail ve GKRY ile yaşanan sorunların da enerji alanında karşılıklı kazanç sağlayacak projeleri gerçekleştirebilmek adına çözümlenmesi ihtimali dikkate değer gözükmektedir. Hem İsrail ve GKRY'nin tedarikçi ülke olarak gelir yaratmaları hem de Ankara'nın kendi coğrafyasına yakın yeni tedarikçileri portföyüne dâhil ederek Rusya'ya olan bağımlılığını azaltması ile enerji iş birliği tüm taraflar için kazanç sağlayabilecektir.

Tablo.2 Türkiye'de Yıllara Göre Doğalgaz Tüketimi (milyar metreküp)

2004	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
22	37	46	49	48	46	53	49	45	48	60

Kaynak: EPDK Web Sayfası, Doğalgaz Piyasası Resmi İstatistikleri

Bir diğer potansiyel kazanç alanı Doğu Akdeniz'deki doğalgaz rezervlerinin Avrupa pazarlarına ulaştırılması ile mümkün olabilecektir. AB ülkelerindeki toplam enerji talebinin stabilize olduğu, Avrupa'nın tasarruf ve yeşil enerji konusundaki atımları ile önemli mesafe kat ettikleri söylenebilir. Bununla birlikte Kuzey Denizi'ndeki ve Norveç'teki üretimin düşüşe geçmesiyle AB'nin yatay enerji talebine rağmen doğalgaz ithalatını artırmak zorunda kalacağını ortaya koymaktadır. 2017 yılı itibariyle yılda 460 milyar metreküpün üzerinde seyreden AB doğalgaz tüketiminin 2040 yılında 455 milyar metreküp seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.⁴⁹ Ancak iç üretimdeki düşüşten dolayı toplam ithalat rakamının 70 milyar metreküp kadar artacağı öngörülmektedir. Bundan dolayıdır ki hem ABD'den hem de bazı AB ülkelerinden yoğun tepki almasına rağmen Kuzey Akım II projesi ile yola devam edilmiştir. Bu durumda da Türkiye'de olduğu gibi Rus doğalgazına aşırı bağımlılık sorunu ortaya çıkmaktadır. Gazprom'un AB'nin ithalatındaki payı %30'larda olsa da özellikle Doğu Avrupa'daki bazı ülkelerin bağımlılık oranları %100'lere yaklaşmakta, bu durum ciddi güvenlik sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Avrupa'nın enerji arz güvenliğine yönelik açıklanan Üçüncü Enerji Paketi ile bir nebze pazarın piyasa koşullarıyla belirlenmesi sağlanmasına rağmen öncelikli vazife farklı kaynaklardan doğalgaz tedarik etmektir. Türkiye geçişli Hazar doğalgazının güneydoğu Avrupa'ya TANAP-TAP projesi ile taşınması bunun adımlarından birisidir. Bununla birlikte miktar itibariyle bu proje Rusya'nın pazar hâkimiyetini kırarak seviyede değildir.

Dolayısıyla, Doğu Akdeniz'de son on yıldır yaşanan enerji keşifleri politika yapımcıları ciddi bir alternatif bulunması hususunda umutlandırmışlardır. Bölgenin Avrupa Birliği sınırları dâhilinde ya da en azından komşu bir bölgedeki doğalgaz rezervlerine sahip olması, kaynak çeşitlendirmesi için can atan AB'ye önemli bir fırsat sunmuştur. Bölge ülkelerinin AB ile gerçekleştireceği uzun erimli alım satım anlaşmaları tüm taraflar arasında karşılıklı kazanç dayalı bir iş birliğinin temelini oluşturabilecektir. Bunun da ötesinde Doğu Akdeniz doğalgazının AB'ye ulaştırılmasında Türkiye'nin yani Güney Koridoru'nun kullanılması halinde

⁴⁸ Sohbet Karbuz, "Geostrategic importance of East Mediterranean gas resources." (Springer, Cham, 2018): 237-255.

⁴⁹ *World Energy Outlook*, Viyana: International Energy Agency, 2021)

üretici, transit ve tüketici ülkeleri içeren üç bacaklı bir ortak çalışma imkânı yaratılabilecektir.⁵⁰ Bu perspektifin Türkiye de dâhil olmak üzere bölge ülkelerinin aralarındaki anlaşmazlıkları bir kenara koyup ortak bir vizyonla bölgenin potansiyelini hayata geçirmeye yönlendireceği öne sürülmüştür.

Öte taraftan Doğu Akdeniz bölgesindeki yeraltı kaynaklarının herhangi bir iş birliği fırsatı yaratması için keşfedilen doğalgaz rezervlerini çıkarma ve pazarlara ulaştırma maliyetinin piyasa fiyatlarına en azından yakın olması gerekir. Üstelik bu değerlendirme sadece kısa bir vade için değil, bu tür büyük maliyetli yatırımlarda olduğu gibi uzun soluklu olarak da gerçekleştirilmelidir. Ancak böyle bir ekonomik artı değer mevcut olması halinde ülkeler aralarındaki sorunları bir kenara koyup karşılıklı tavizlerle ortak bir noktaya ilerleme iradesi gösterebileceklerdir. Kıbrıs adası açıklarında bulunan gazın Türkiye ile Lefkoşa yönetimi arasındaki sorunları hafifleteceği, ekonomik yaklaşmasının siyasi sorunların da çözümüne yol açacağı beklentisi benzer bir engele takılmıştır. Afrodit sahasında bulunan rezervlerin miktarının sınırlı olması ve daha da önemlisi Türkiye'nin kaynak çeşitlendirmesi sağlamak adına farklı seçeneklere de müracaat edebilir durumda olması her iki taraf arasında yaklaşmayı kolaylaştıracak ekonomik unsurların yetersiz kalmasına yol açmıştır. Bu durum Kıbrıs sorununun çözüme kavuşmamasının sebebinin sadece ada açıklarında bulunan doğalgaz rezervlerinin yetersizliğinden kaynaklandığını ortaya koymaz. Ancak eğer Afrodit'teki rezervler Mısır münhasır ekonomik bölgesinde bulunanlar kadar büyük olsaydı ve küresel gaz arzındaki sıkışıklık devam etseydi belki de bir sıvılaştırma tesisinin kurulması ve belki de Avrupa'ya doğrudan bir boru hattı döşenmesini de kolaylaştırabilirdi. Bununla birlikte bugün için piyasa koşullarının bu tür bir uzlaşma için yeterli teşvik unsurunu sağlamadığını belirtmek gerekmektedir.

Sonuç

Doğu Akdeniz'de son on senedir keşfedilen dikkate değer miktardaki doğalgaz rezervlerinin jeopolitik planda da etkileri olacağı şüphe götürmemektedir. Bölgede enerji güvenliği ile ilgili endişeleri olan İsrail, Mısır gibi ülkeler bu keşiflerin etkisiyle kendi kendine yeter hale gelmekle kalmamış, ellerindeki rezerv fazlasını ihraç ederek gelir etme şansına da kavuşmuşlardır. Benzer bir sorun yaşayan Türkiye henüz kendi münhasır ekonomik sahasında benzer bir keşif yapamasa da sondaj çalışmalarını sürdürmektedir. Birçok kıyıdaş ülkenin münhasır ekonomik bölgelerinin kesişim noktalarında çıkarılan bu ekonomik değerler akla ister istemez kaynak savaşları sorusunu getirmektedir. Hem enerji arz güvenliği açısından hem de sonunda elde edilecek ekonomik fayda sebebiyle bölge aktörlerinin her birinin bu yeraltı kaynaklarını kontrol etme isteğinde olması anlaşılabilir bir tutumdur. Yine de şu ana kadarki gelişmeler tarafların sıcak çatışmadan kaçındığını, bununla birlikte Türkiye ile GKRY arasındaki gerginlikte olduğu gibi anlaşmazlık hallerinde tarafların engelleyici bir tutum alabileceklerini göstermektedir.

⁵⁰ Isabella Ruble, "European Union Energy Supply Security: The Benefits of Natural Gas Imports from the Eastern Mediterranean". *Energy Policy* 105, (2017): 341-353. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2017.03.010>

İleride yapılacak keşiflerin bölgedeki bu nispi sakinliği bozmayacağını söylemekse şimdiden mümkün değildir. Zira şu ana kadar Doğu Akdeniz’de tespit edilen doğalgaz kaynakları, uzmanların olduğunu varsaydıkları miktarın yarısına bile ulaşmamıştır. Büyük bir rezervin Türkiye, GKRY ve Yunanistan arasında anlaşmazlık bölgelerinde keşfedilmesi siyasi gerginliği artırabilecek, kaynak savaşlarına ilişkin kaygıların artmasına sebep olabilecektir. Bu tür bir tansiyonun otomatik olarak çatışmaya döneceği elbette söylenemez çünkü tüm taraflar için askeri tedbirlerin maddi ve siyasi maliyetleri olacaktır. Ayrıca bölgenin hâlihazırdaki stratejik konumu itibarıyla küresel güçlerin ilgi alanına girdiği ve bölgesel bir çatışmanın Suriye krizinde olduğu gibi çok aktörlü bir mücadeleye dönüşeceği aşikârdır. Bununla birlikte özellikle tartışmalı bölgelerde yapılacak yeni keşiflerin mevcut sorunlu ilişkilere ilave yeni maddeler ekleyeceği söylenebilir.

Bu noktada bölge ülkeleri açısından hem iyi hem de kötü haberin kuzey Amerika menşeli kaya gazı devrimi olduğu belirtilebilir. Bu arz yönlü güçlü şokun etkisiyle dünyadaki doğalgaz fiyatlarında aşağı yönlü hareketin, uğruna çatışılacak fosil yakıt rezervlerinin ekonomik değerini azaltabileceğini hatta bu keşfedilen kaynakların yeraltında bırakılması sonucunu doğurabileceğini özellikle belirtmek gerekir. Zira kaynak savaşlarına ilişkin öngörüler de tarafları iş birliği yapmaya yöneltecek teşvik unsurları da küresel piyasalardaki gelişmelerden bağımsız olarak ele alınamaz. Doğalgaz nispeten yeni bir fosil yakıt olduğundan bu konudaki eğilimleri petrolün yirminci ve yirmi birinci yüzyıldaki yolculuğu üzerinden okumak mümkün gözükmemektedir. Arz yönlü sıkışıklık dönemleri ve talepte ani yükselişler mevcut kaynaklara erişim için mücadeleyi hızlandırmakta ve bu sebeple siyasi çatışmaları artırmakta iken, gevşek piyasa koşulları ise aktörleri daha ılımlı politikalara yönlendirebilmektedir. Doğalgaz rezervlerinin coğrafi yayılımının petrole göre daha heterojen olduğu ve arzın kontrol edilmesi suretiyle fiyatların yukarı doğru ittirilmesinin güçlüğü de dikkate alınınca kaynak savaşları riski azalmaktadır.

Dünyadaki doğalgaz arzına pozitif etki yapan bu dinamik, iş birliği açısından da aktörlerin hevesini tırpanlayabilmektedir. Kıbrıs adası açıklarında keşfedilen doğalgaz rezervlerinin miktarına ilişkin gelen ilk iyimser tahminler hem Türkiye hem de Güney Kıbrıs ve Yunanistan’ın bir anlaşma için daha istekli olmasını gerektirecek ortak bir noktada buluşabileceği umutlarını doğurmuştur. Bulunan rezervin Türkiye’nin enerji arz güvenliği açısından anlamlı büyüklükte olması, Türk politika yapıcılarının da GKRY’nin de çözüm konusunda daha yapıcı olmasını gerektirebilecekti. Ancak hem Afrodit rezerv sahasının yetersizliği hem de Türkiye’nin alternatifler konusunda elindeki kozları bu teşvik edici unsurların etkisinin sınırlı kalmasına sebep olmuştur. Zira Türkiye TANAP ile Hazar bölgesinden, Türk Akım ile Rusya’dan almayı planladığı miktarlara ek olarak LNG ile de çeşitlendirme sağlamaya yönelmiş, Doğu Akdeniz gazına ilişkin planları da ötelemiştir.

Benzer şekilde Avrupa Birliği’nin Doğu Akdeniz gazına olan ilgisi devam etse de bu arz bolluğunda bölgenin potansiyelinin acilen hayata geçirilmesi gibi bir aciliyet de gözükmemektedir. Türkiye’nin Rusya’ya alternatif bir Güney Koridoru oluşturması ve Doğu Akdeniz gazı da dâhil olmak üzere alternatif enerji üreticilerinin bu transit yol sayesinde AB pazarına ulaşması projesi eski değerini koruyamamaktadır. Bunda AB’nin enerji korunumu,

yenilenebilir enerji yatırımları kadar LNG alternatifinin güçlü biçimde ortaya çıkması da etkilidir. Tüm tarafların muhtemel bir enerji iş birliği için vermeye hazır olduğu ödümler, düşen fiyatların da etkisiyle bu mega projeleri gerçekleştirmenin maliyetlerini henüz karşılayamamaktadır. En azından tüm aktörler için bu hususta tereddütler oluşmaya başlamıştır.

Mevcut koşullar altında, doğalgaz piyasalarında pozitif arz yönlü şok Doğu Akdeniz'deki rezervlerin her iki anlamda da jeopolitik etkisini sınırlandırmaktadır. Özellikle İsrail gazına ilişkin belli bölgesel iş birliği fırsatları oluşmakta, Mısır ve Ürdün gibi ülkelerle sınırlı ticari ilişkiler kurulabilmektedir. Ancak Türkiye ve Avrupa Birliği'ni kapsayan mega projeler için yüksek maliyetli adımlar küresel arz koşulları sebebiyle ötelenmektedir. Bu koşullar eş zamanlı olarak bölgedeki çatışma riskini de iş birliği hevesini de azaltmaktadır. Bölgede yeni rezervlerin keşfedilmesi, özellikle de münhasır ekonomik bölgelere ilişkin anlaşmazlıkların olduğu alanlardaki buluntular yeni gerginlik vesileleri yaratabilecektir. Ancak her halükârda Doğu Akdeniz doğalgazının ticari değeri ve ekonomik fizibilitesi bu bağlamda siyasi aktörlerin davranışlarını etkileyecektir. Nihai kertede son on yıldaki doğalgaz piyasalarındaki arz yönlü gelişmelerin bölgedeki hem çatışma hem de iş birliği dinamiğini zayıflattığını, süregelen siyasi çözümsüzlüklerin bölgedeki rezervlerin en azından bir bölümünün ticarileştirilmesini öteleyeceğini ifade edebiliriz.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D., Golosov, M., Tsyvinski, A., & Yared, P. A Dynamic Theory of Resource Wars. *The Quarterly Journal of Economics* 127, (2012): 283-331. <https://doi.org/10.1093/qje/qjr048>
- Banks, F. E.. *The Political Economy of Natural Gas*. London: Croom Helm, 2018.
- Bilgin, M. Turkey's Energy Strategy: Synchronizing Geopolitics and Foreign Policy with Energy Security. *Insight Turkey*, 17(2), (2015): 67-81.
- BP. *BP Energy Outlook- 2021 Edition*. London: BP Publications, 2021.
- Byrza, M. J. "Eastern Mediterranean Natural Gas: Potential for Historic Breakthroughs among Israel, Turkey and Cyprus." *Turkish Policy Quarterly*, 12(3), (2013): 35-44.
- Cohen, T., & Rabinovitch, A. Leviathan Gas Field Developers Approve \$3.75 Billion Investment. *Reuters-Commodities*. 23 Şubat 2017, <https://www.reuters.com/article/us-israel-natgas-leviathan/leviathan-gas-field-developers-approve-3-75-billion-investment-idUSKBN16200S>
- Corbeau, A.-S., & Ledesma, D. LNG Markets in Transition: The Great Reconfiguration. *LNG 2018*, 1-14, Perth, 2016.
- Creti, A., & Villeneuve, B. Long-term Contracts and Take-or-Pay Clauses in Natural Gas Markets. *Energy Studies Review*, 13(1), (2004): 75-94.
- Cyprus Mail. Turkey Objects to Exploration in Block 6. *Cyprus Mail*. 5 Şubat 2017, <https://cyprus-mail.com/2017/05/02/turkey-objects-exploration-block-6/>
- EIA. Offshore Discoveries in the Mediterranean Could Increase Egypt's Natural Gas Production. 14 Ağustos 2018, *Today in Energy*. <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=36792>
- Engdahl, W. *A Century of War: Anglo-American Oil Politics and the New World Order*. London: Pluto Press, 2004.
- Enerji Piyasası Denetleme Kurulu Web Sitesi, Doğalgaz Piyasası Resmi İstatistikleri, <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-166/resmi-istatistikleri>

- ENI. *Factbook 2017*. Milano: ENI, 2017.
- Evrpidou, S. Cyprus and Egypt Sign Unitisation Deal on the Joint Exploitation. Cyprus Mail. 13 Aralık 2013, <https://cyprus-mail.com/2013/12/13/cyprus-and-egypt-sign-unitisation-deal-on-the-joint-exploitation/>
- Gazel, F. *Mavi Akım: Avrasya'da Çözüksüzlüğün Öyküsü*. İstanbul: Metis Yayınları, 2004.
- Gazprom Export. *Gas Supplies to Europe*. Moskova: Gazprom Statistics. 11 Mayıs 2018, <http://www.gazpromexport.ru/en/statistics>
- Grigoriadis, I. N. "Energy Discoveries in the Eastern Mediterranean: Conflict or Cooperation?" *Middle East Policy*. (2014): 124-133. <http://dx.doi.org/10.1111/mepo.12087>
- Gündüzler, Ulas. "United Nations Convention on Law of Sea as a Mixed Treaty of EU: A Headache for Turkey?." *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 12.2 (2013): 61-80. https://doi.org/10.1501/Avraras_0000000194
- International Energy Agency (IEAa). *World Energy Outlook*. Viyana: International Energy Agency, 2021.
- International Energy Agency (IEAb). *Renewables 2017*. Vienna: International Energy Agency, 2017. <https://www.iea.org/publications/renewables2017/>
- International Energy Agency (IEA). *Gas 2018: Analysis and Forecasts into 2023*. Vienna: International Energy Agency, 2018.
- Joaquin, M. Israel-Lebanon Maritime Dispute Explained. Aljazeera. 31 Mart 2018, <https://www.aljazeera.com/indepth/features/2017/03/israel-lebanon-maritime-dispute-explained-170327074710548.html>
- Karbuş, S. Geostrategic Importance of East Mediterranean Gas Resources. A. B. Dorsman, V. Ş. Ediger, & M. B. Karan içinde, *Energy Economy, Finance and Strategy*, 237-256. Cham: Springer, 2018.
- Kaynak, A. "The Outlook for Peace in Cyprus after the Financial Crisis and Gas Discoveries." *Journal of Cyprus Studies*, 19(43), (2017): 1-14.
- Keohane, R. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. New Jersey: Princeton University Press, 1984.
- Keohane, Robert O., and Joseph S. Nye Jr. "Power and interdependence." *Survival* 15 (4) (1973): 158-165.
- Klare, M. *Resource Wars*. New York: Owl Books, 2002.
- Le Billon, P. "The Geopolitical Economy of Resource Wars." *Geopolitics*, 9(1), (2004): 1-28. <https://doi.org/10.1080/14650040412331307812>
- Le Coq, C., & Paltseva, E. Assessing Gas Transit Risks: Russia vs. the EU. *Energy Policy* 12, (2012): 642-650. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2011.12.037>
- Middle East Institute (MEI). *The Zohr Gas Field: A Boon for Egypt*. Washington: Middle East Institute, 2016. <http://www.mei.edu/publications/zohr-gas-field-boon-egypt>
- Melikoglu, M. "Shale Gas: Analysis of Its Role in the Global Energy Market." *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 37, (2014): 460-468. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2014.05.002>
- Modern Diplomacy. Cyprus And Turkey: East Med Gas Aspirations – Analysis. Eurasia Review. 27 Eylül 2018, <https://www.eurasiareview.com/27092018-cyprus-and-turkey-east-med-gas-aspirations-analysis/>
- Noack, R. "The Russian Pipeline to Germany that Trump is so Mad About, Explained." 11 Temmuz 2018 *The Washington Post*. Erişim 11 Mart 2022, <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2018/07/11/the-russian-pipeline-to-germany-that-trump-is-so-mad-about-explained/>

- Occhiali, G., Tagliapietra, S., & Hafner, M. *The European Gas Markets: New Dynamics in a Rapidly Evolving International Market*. Milano: Fondazione Enrico Mattei, 2017.
- Özveren, E. Geo-Strategic Significance of Cyprus: Long-Term Trends & Prospects. *Journal of International Affairs* 7, (2002): 1-10.
- Polat, S. Doğu Akdeniz'de MEB. 17 Ekim 2018. *Aydınlık*.
- Ruble, I. European Union Energy Supply Security: The Benefits of Natural Gas Imports from the Eastern Mediterranean. *Energy Policy* 105, (2017): 341-353. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2017.03.010>
- Sputniknews. *Türkiye'nin İlk Sondaj Gemisi Fatih Arama Çalışmalarına Başlıyor*. 20 Ekim 2018, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201810301035908809-fatih-sondaj-gemisi-turkiye/>.
- Stambolis, C. *The Role of East Med Gas in European Energy Supply*. 20th Annual BPSPA Conference, (s. 16). Vienna, 2014.
- Statista Webpage: *Gazprom's leading customer countries beyond former Soviet Union states (FSU) based on gas sales volume in 2020*, <https://www.statista.com/statistics/353622/natural-gas-sales-top-customers-of-gazprom/>
- Taliotis, C. *East-Mediterranean Gas potential: Opportunities and Barriers*. Nicosia: The Cyprus Institute, 2015.
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı, GKRY'nin Doğu Akdeniz'de Petrol ve Doğalgaz Arama Faaliyetleri Hk,, 5 Ağustos 2011, Erişim 2 Nisan 2022, https://www.mfa.gov.tr/no_-181_-5-agustos-2011_-gkry_nin-dogu-akdeniz_de-petrol-ve-dogalgaz-arama-faaliyetleri-hk_.tr.mfa
- TP. *2017 Ham Petrol ve Doğalgaz Sektörü Raporu*. İstanbul: Türkiye Petrolleri, 2018.
- Venn, F. *The Oil Crisis*. New York: Routledge, 2013.
- World Energy Council. *World Energy Sources-Natural Gas 2016*. London: World Energy Council, 2016.
- Yergin, D. *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money & Power*. New York: Free Press, 1992.
- Yergin, D. Ensuring Energy Security. *Foreign Affairs*, 85(2), (2006): 69-82.
- Yergin, D. *The Quest: Energy, Security and the Remaking of the Modern World*. New York: Penguin Books, 2012.